

УДК 339.923

Заяць О.І.

кандидат економічних наук,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДІАЛЕКТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА КОНВЕРГЕНТНИХ ІНСТИТУЦІЙ

У статті доведено діалектичну взаємодію між розвитком регіональних торговельно-економічних об'єднань та конвергентних інституцій. Розглянуто основні методи здійснення всіх типів міжнародної економічної конвергенції. Обґрунтовано, що важливим суб'єктом діалектичного взаємозв'язку розвитку регіональних торговельних об'єднань та інтеграційних інституцій є ТНК. Наведено класичний приклад формування регіональної конвергентно-інтеграційної структури під впливом галузевого лобіювання.

Ключові слова: конвергентні інституції, конвергентно-інтеграційні угруповання, діалектична взаємодія, міжнародна торгівля, міжнародна економічна конвергенція.

Заяц Е.И. ДИАЛЕКТИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОБЪЕДИНЕНИЙ И КОНВЕРГЕНТНЫХ ИНСТИТУЦИЙ

В статье доказано диалектическое взаимодействие между развитием региональных торгово-экономических объединений и конвергентных институций. Рассмотрены основные методы осуществления всех типов международной экономической конвергенции. Обосновано, что важным субъектом диалектической взаимосвязи развития региональных торговых объединений и интеграционных институций является ТНК. Приведен классический пример формирования региональной конвергентно-интеграционной структуры под воздействием отраслевого лоббирования.

Ключевые слова: конвергентные институции, конвергентно-интеграционные группировки, диалектическое взаимодействие, международная торговля, международная экономическая конвергенция.

Zayats O.I. DIALECTICAL INTERACTION OF REGIONAL TRADE AND ECONOMIC ASSOCIATIONS AND CONVERGENT INSTITUTIONS

The article proves dialectic interaction between development of regional trade and economic associations and convergent institutions. Surveys basic methods for realization of all types international economic convergence. Substantiates, that the important subject of dialectical interaction of regional trade associations and integration institutional development is TNC. It gives classic example of forming regional convergent and integration structure influenced by sectoral lobbying.

Keywords: convergent institutions, convergent and integration group, dialectical interaction, international trade, international economic convergence.

Постановка проблеми. Важливою тенденцією розвитку світової торгівлі на сучасному етапі є взаємодія країн – торговельних партнерів у рамках різних конвергентно-інтеграційних об'єднань. Економічне зближення країн на регіональній та міжрегіональній основі зумовлене тим, що зростаючі обсяги багатоменклатурного виробництва багатьох країн стають завеликими для їх внутрішніх ринків, тому створення ширшого єдиного економічного простору є сприятливим чинником розвитку та підвищення їх конкурентоспроможності. Міжнародні конвергентні процеси є однією з найважливіших складових частин сучасних міжнародних торговельних процесів, при цьому участь країни у тих або інших конвергентно-інтеграційних об'єднаннях є важливим чинником її економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діалектичного взаємозв'язку регіональних торговельно-економічних об'єднань та конвергентних інституцій досліджували як вітчизняні, так і закордонні вчені, серед яких: Б. Балласа, А. Гранберг, Т. Фаїст, Р. Далімов, М. Кастельс, С. Коен, Ж. Моне, В. Вергун, В. Геєць, І. Гладій, М. Долішній, І. Пузанов, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомов, А. Поручник, О. Рогач, О. Ступницький, А. Філіпенко, В. Чужиков, О. Шнирков та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в науковій літературі, незважаючи на зростання інтересу до окресленого напрямку досліджень, недостатньо повно розкриті теоретичні засади діалектичного взаємозв'язку регіональних торговельно-економічних об'єднань та конвергентних інституцій у контексті як секторально-регіональної специфіки сучасної

парадигми глобалізації, так і координації векторів торговельних політик країн, їх коаліцій та процесу модернізації інституцій міжнародних конвергентно-інтеграційних угруповань.

Мета статті полягає в аналізі передумов формування та специфіки розвитку діалектичного взаємозв'язку регіональних торговельно-економічних об'єднань і сучасних конвергентних інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діалектичний взаємозв'язок регіональних торговельних об'єднань та конвергентних інституцій будується на об'єктивному протиріччі між економічними умовами конвергенції виробництва і капіталу, що дійсно зближають економіки різних країн з існуючими національними інституціями, які виконують соціально-політичні функції державного устрою. Відбувається це тому, що потреби в розвитку сучасних продуктивних сил переростають рамки окремих країн і вимагають переходу від національних до міждержавних і навіть наднаціональних форм економічного регулювання. Це завдання країни намагаються врегулювати за допомогою міжнародної економічної конвергенції й інтеграції, яка покликана зняти протиріччя між інтернаціоналізацією господарського життя, з одного боку, і вузькими рамками національних держав – з іншого. При цьому якщо інтернаціоналізація виробництва і капіталу має загальний характер, то міжнародна конвергенція, зважаючи на протиріччя між країнами, обмежується регіональними рамками [1, с. 54].

Розвиток регіональної економічної конвергенції значно активізувався в сучасних умовах, що, своєю чергою, стало одним із чинників, що визначають харак-

тер торговельно-економічної співпраці. Регіональні торговельні конвергентно-інтеграційні об'єднання створюють стабільну основу для розвитку взаємної торгівлі, а активізація регіональної економічної конвергенції між державами забезпечує стійкіші торговельно-економічні зв'язки, що сприяє усуненню численних перешкод у міжнародних відносинах, створенню особливих зон впливу окремих держав або груп країн, появі міцних транснаціональних торгово-економічних блоків. Сьогодні у світі UNCTAD виділяє для макроекономічного аналізу 26 регіональних конвергентно-інтеграційних об'єднань, у тому числі: в Африці – дев'ять, в Америці – вісім, в Азії – п'ять, в Європі – три, в Океанії – одне. У зв'язку з цим поглиблення та розширення конвергентних процесів потребують адекватного інституційного забезпечення (тобто прийняття відповідних національних і міжнародних нормативних актів, створення спеціалізованих організацій), встановлення максимально надійних виробничо-збутових ліній між країнами, усунення перешкод міжнародній торгівлі.

У світовій практиці застосовують два основні методи здійснення всіх типів міжнародної економічної конвергенції: перший ґрунтується на концепції, що конвергенція розпочинається на концепції, що конвергенція розпочинається, розвивається та поглиблюється індустріальними, адміністративними заходами, акціями; другий – на принципах лібералізації економіки та зовнішньої торгівлі, яка лімітує адміністративні заходи на основі багатосторонньої угоди і забезпечує обмін товарами між країнами у великому ринковому просторі згідно з вимогами закону попиту і пропозиції (рис. 1).

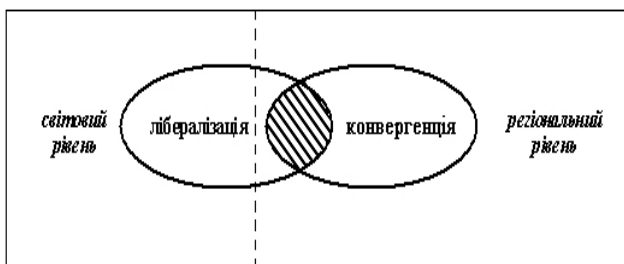

Рис. 1. Співвідношення конвергенції та лібералізації

Джерело: складено автором на основі [2, с. 89].

Сьогодні лібералізація міжнародної торгівлі (процес розширення свободи економічних дій і зняття обмежень на діяльність у сфері зовнішньої торгівлі для національних господарюючих суб'єктів, спрощення доступу на внутрішній ринок для зарубіжних суб'єктів), а не протекціонізм є ключовою тенденцією світогосподарського розвитку регіональних торговельних об'єднань.

Важливим суб'єктом діалектичного взаємозв'язку розвитку регіональних торговельних об'єднань та інтеграційних інституцій є ТНК. Дійсно, конвергенція зумовлює насамперед інтенсифікацію та розширення конкуренції, вимагає реалізувати власні конкурентні переваги за межами внутрішнього ринку, що визначає об'єктивне підґрунтя експансії ТНК. Якщо розглядати функціональний регіон, що вже склався, то можна виділити декілька форм впливу ТНК на процеси регіональної економічної конвергенції, які можуть мати як прямий, так і опосередкований характер. З одного боку, корпоративні структури грають провідну роль у структурі лобістів, що «проштовхують» ті або інші економіко-політичні

рішення, у тому числі й у сфері регіональної економічної інтеграції; з іншого – дії корпорацій можуть викликати «реакцію» державних структур, пов'язану з особливостями реалізації ними політики, навіть якщо бізнес-структури не переслідували такої мети. Тобто в обох випадках ТНК можуть як сприяти регіональній конвергенції, так і протистояти їй. Однозначного «алгоритму» поведінки ТНК щодо регіональної конвергенції не існує, однак варіант «ідеальних» форматів взаємодії полягає у такому: у реальності змішуються вони між собою або реалізуються різними ТНК одночасно, залежить від їх стратегій і конкретних форм інтеграції [3].

Із десяти найкрупніших ТНК п'ять – це корпорації США («Дженерал електрик», «Форд мотор компані», «Дженерал моторз», «Ексон корпорейшн» та «Ай-Бі-Ем»), сукупні закордонні активи яких становлять 264,4 млрд. дол. США, об'єм їх закордонних продажів – 277,2 млрд. дол. США, а закордонні філії забезпечують роботою понад 400 тис. осіб. Загалом, зі 100 найкрупніших ТНК усього світу 27 базуються у США, на їхню частку припадає 32,4% сукупних закордонних активів, 26% закордонних продажів та 25,6% зайнятих (тобто США є світовим лідером як за кількістю ТНК у списку ста найкрупніших, так і за основними показниками їх діяльності). Для порівняння: частка найближчого конкурента американських ТНК – японських компаній – у списку займає 17-е місце, при цьому сукупні закордонні активи найкрупніших японських ТНК становлять 15,7%, обсяг закордонних продажів – 22,8%, а кількість зайнятих у закордонних філіях – 10,7% від відповідних показників ста найкрупніших транснаціональних корпорацій [4].

Щодо конкурентів ТНК США з ЄС, то їх позиції у першій сотні поліпшуються, але вважати цей факт тенденцією збільшення ролі та посилення впливу європейських ТНК поки що рано (незважаючи на зростання кількості європейських ТНК у списку, їх сукупні активи та сукупні продажі відносно сукупних активів ста найкрупніших ТНК залишалися сталими за останні десять років). Агреговані показники для ТНК з ЄС перевищують відповідні показники для американських ТНК, однак жодна окремо взята країна ЄС навіть не наближається до США за розглянутими показниками. Так, найбільша кількість європейських ТНК базується у Франції (13), їхні закордонні активи становлять 9,8%, обсяг закордонних продажів – 8,3%, а кількість зайнятих в їх закордонних філіях – 10,1%. На ТНК Великобританії, яка посідає разом із Німеччиною друге місце в Європі за кількістю ТНК (11), припадає 11,2% закордонних активів ста найкрупніших ТНК, 12,1% закордонних продажів та 13,8% зайнятих у закордонних філіях. Для 11 німецьких ТНК відповідні показники становлять 12,7%, 13,8% та 15% [4].

Оскільки конвергенція є чинником, що забезпечує ТНК доступ на нові ринки, раніше «закриті» протекціоністським захистом національних урядів, вони нерідко входять до числа активних прибічників формування конвергентних та інтеграційних угруповань, їх розширення або усунення бар'єрів. Йдеться як про безпосередню відміну тарифних і нетарифних обмежень, так і про гармонізацію законодавства, що знижує витрати транскордонної економічної діяльності. Своєю чергою, конвергентні процеси можуть самі стати джерелом вигідного корпоративного протекціонізму, «обмежуючи» доступ на регіональні ринки вже для зовнішніх конкурентів.

Поглиблення конвергенції дає змогу

здійснити навіть більше «відособлення» регіону від решти світу за рахунок тарифних бар'єрів, ніж те, яке могло би бути досягнуте окремими країнами за відсутності конвергентно-інтеграційного союзу. Сучасна реальність свідчить, що регіональні конвергентні угруповання можуть сформуватися або якщо вони підсилюють протекціоністський захист, або якщо продукована ними споживча рента настільки велика, що держави можуть ігнорувати лобізм. За інших рівних умов у галузях, де панують ефекти спотворення торгових потоків (trade diversion), конвергенція здійснюється швидшими темпами, ніж у галузях створення торгових потоків (trade creation), що залишаються під протекціоністським захистом. Створення часто прозорих наднаціональних інститутів може стати чинником підвищення впливу ТНК на прийняття політичних рішень, тобто бізнес, як через колективні органи представництва, так і в межах окремих ТНК, може підтримувати ухвалення рішень про створення регіональних конвергентних структур.

Класичним прикладом формування регіональної конвергентно-інтеграційної структури під впливом галузевого лобіювання можна вважати НАФТА. Особливістю прийняття угоди про Північноамериканську зону вільної торгівлі був триступінчастий характер процедури взаємодії зі структурами лобістів. На першому етапі лобіювалися члени Конгресу щодо масштабів делегування повноважень у сфері переговорів президенту; на другому – структура і рамки угоди; третій етап лобіювання стосувався безпосередньої ратифікації угоди та її підписання. Причому позиції корпоративних структур сильно різнилися залежно від сектора, в якому концентрувалася їх діяльність, угода користувалася значною підтримкою ТНК із високою економією від масштабу і значними трансграничними виробничими мережами, спроможними більшою мірою виграти від інтеграційної угоди (корпоративні інтереси на окремих етапах обговорення угоди навіть протистояли іншим групам лобістів, що побоювалися надмірної лібералізації). Загалом, активна протидія інтеграції ще не є обов'язковою умовою її «блокади» – у багатьох випадках достатня відсутність суттєвого інтересу бізнес-структур до інтеграційних проєктів (сама по собі «відсутність попиту» на регіональну інтеграцію може стати чинником, що перешкоджає її розвитку, так само, як і «попит на відсутність» регіональної інтеграції).

Регіональні торговельні угоди (РТУ) як сформовані інтеграційні інституції стали основною домінуючою і, можливо, незворотною тенденцією розвитку багатосторонньої торговельної системи, а сама регіональна конвергенція дедалі частіше розглядається як форма регіональних торговельних угод, які спрямовані на включення різного типу погодження міждержавної координаційної торговельної, фіскальної, монетарної політики. Їх поява і розвиток зумовлені як економічними, так і політичними чинниками [5, с. 233].

Отже, економічні причини участі країн у РТУ (крім ефективнішого використання ресурсів) пов'язані з намаганням позиціонувати себе на більших ринках, залучити додаткові іноземні інвестиції, поглибити структурні зрушення та прискорити економічне зростання. Важливим аргументом також є використання можливостей ефективніше вирішувати торговельно-економічні проблеми, які поки що повільно вирішуються на багатосторонньому рівні у межах СОТ.

Фактично сьогодні немає жодної країни, яка б не входила до РТУ. Якщо в 2003 р. РТУ не

поширювалися лише на чотири митні території – Гонконг, Макао, Тайвань, Монголію, – то наразі лише Монголія не охоплена відповідними угодами [6, с. 226]. Рекордна кількість РТУ у сферах торгівлі товарами та послугами була ратифікована протягом десяти перших років нового століття – 511 – це понад половину від усієї кількості діючих РТУ починаючи з 1950 р. Відсоток усіх угод, укладених за цей період, припадає на міжрегіональні інтеграційні ініціативи, у розвитку яких найбільшу активність виявили країни Східної Азії (15 регіональних і 31 міжрегіональна угоди), Європи (17 регіональних і 26 міжрегіональних угод), країни Південної Америки (три регіональні та 28 міжрегіональних угод) [7, с. 176–177].

Жодна з країн світу не має імунітету щодо впливу регіоналізму, однак питання полягає у з'ясуванні, в якому форматі країна має приєднуватися до регіональної інтеграційної угоди і які заходи мають бути вжиті – проста лібералізація торгівлі чи глибока гармонізація внутрішньої політики [8].

Міждержавна торгівля у процесі конвергенції ринків країн регіонального інтеграційного об'єднання породжує новий тип торговельних відносин, які генерують розвиток наднаціональних інституцій, перетворюючи їх на невід'ємну складову частину структури регіону, як наслідок, формується нова регіональна система господарювання. Це стає підґрунтям спільних дій у межах угруповань: структуризація національних ринків та їхня адаптація до глобальних зовнішньоекономічних викликів, створення привабливого інвестиційного клімату (у тому числі здійснення єдиної протекціоністської політики щодо третіх країн), підпорядкування принципів економічної взаємозалежності країн стратегічним моделям розвитку виробничих, логістичних і комунікаційних інфраструктур, взаємопроникнення їх господарських структур (спрямування відкритості країн не лише усередині об'єднання, а й на сусідні країни).

Висновки. Діалектична взаємодія регіональних торговельно-економічних об'єднань та конвергентних інституцій будується на об'єктивному протиріччі між економічними умовами інтеграції виробництва і капіталу (ефекти «обсягів та конкуренції» і «торгівлі та дислокації»), що дійсно зближують економіки різних країн з існуючими національними інституціями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Заяць О.І. Основи розвитку міжнародної торгівлі в умовах інтеграції / О.І. Заяць // Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. «Наука і інновація – 2013». Економічні науки. – Пшемисль, 2013. – С. 52–54.
2. Заяць О.І. Торговельна лібералізація як основа міжнародної економічної інтеграції / О.І. Заяць // Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. «Нові досягнення європейської науки». Економічні науки. – Софія: Бял ГРАД-БГ, 2013. – С. 63–65.
3. Results: North Americans Are Better Off After 15 Years of NAFTA: North American Free Trade Agreement [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.naftanow.org>. 44.
4. National Economic Accounts: U.S. Department of Commerce. Bureau of Economic Analysis [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.bea.gov>.
5. Гладій І. Регіоналізація світового ринку: [монографія] / І. Гладій. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 544 с.
6. Передрій О. Міжнародні економічні відносини: [навч. посіб.] / О. Передрій. – К.: Знання, 2008. – 264 с.
7. Козак Ю. Міжнародна економіка: [навч. посіб.] / Ю. Козак. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 1118 с.
8. Заяць О.І. Поява та розвиток регіональних торговельних угод / О.І. Заяць // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 5. – С. 65–68.